

*Totální válka a mocenská rovnováha v letech
1914-1918*

Dříve než podrobíme první světovou válku analýze z hlediska velmocenské strategie obou koalicí a jejich vojenských a průmyslových zdrojů, připomeňme si postavení jednotlivých velmocí v mezinárodním systému v roce 1914. Spojené státy stály stranou, i když jejich silné obchodní a finanční svazky s Británií a Francií zpochybňovaly Wilsonovo tvrzení, že zůstanou „neutrální myšlenkou i činem“.¹⁹³ Japonsko si vyložilo smlouvu s Británií po svém a obsadilo německé državy v Číně a středním Tichomoří. Přestože tyto aktivity ani poskytovaný japonský námořní doprovod nebyly nikterak významné, bylo pro Dohodu očividně výhodnější mít Japonsko za spojence než za nepřítele. Itálie se naopak v roce 1914 rozhodla pro neutralitu a vzhledem k její vojenské a sociálně-ekonomické křehkosti bylo rozumné se této politiky držet. Když se v roce 1915 rozhodla vstoupit do války *proti* Ústředním mocnostem, zasadila sice ránu Rakousku-Uhersku, ale na druhé straně lze jen těžko posoudit, zda byla pro Británii, Francii a Rusko opravdu tak významným přínosem, jak diplomaté Dohody očekávali.¹⁹⁴ Obdobně se dalo těžko určit, kdo měl největší prospěch z tureckého rozhodnutí vstoupit v listopadu 1914 do války na straně Berlína. Je sice pravda, že zablokovalo Dardanely a Bospor, a tím i ruský vývoz obilí a dovoz zbraní, ale po roce 1915 se už dala ruská pšenice těžko přepravovat *kamkoli* a na Západě žádný „ušetřený“ válečný materiál stejně nebyl. Jinak ovšem turecké rozhodnutí otevřelo Střední východ francouzské a (především) britské imperiální expanzi – ačkoli také odpoutalo část pozornosti imperialistů v Indii a ve Whitehall od západní fronty.¹⁹⁵

Skutečně klíčová bojová postavení však tato velmocenská „velká pětka“ zaujímala v Evropě. Za této situace by nemělo smysl pohlížet na Rakousko-Uhersko jako na stát od Německa zcela izolovaný, neboť ačkoli se názory Vídně a Berlína na spoustu problémů různily, válku nebo mír – a zřejmě i přetrvání rádooby jako nezávislá velmoc – mohlo zvolit pouze se souhlasem svého mocného spojence.¹⁹⁶ Propojení rakouských a německých sil bylo vskutku hroživé. Přestože byly jejich frontové armády výrazně menší než francouzské a ruské, mohly se přemísťovat po dobře fungujících vnitřních tratích a měly k dispozici značné množství branců. Jak vyplývá z níže uvedené tabulky 22, těšily se také vý-

znamné převaze nad Dvojdohodou v síle průmyslové a technické.

Postavení Francie a Ruska bylo samozřejmě právě opačné. Protože obě země od sebe dělila více než polovina Evropy, mohly jen obtížně (a to bylo nejmenší zlo) koordinovat svoji vojenskou strategii. Na počátku války sice měly zřejmě značnou převahu ve velikosti armád, ale Němci ji snížili, když do frontových bojů pohotově zapojili vycvičené zálohy, a po krachu francouzsko-ruské ofenzivy na podzim 1914 ji ztratily úplně. Protože se nepodařilo, aby zvítězila rychlost, bylo stále jasnější, že o vítězství rozhodne síla. Průmyslové ukazatele Dvojdohody nebyly dvakrát povzbudivé. Pokud by byli do vleklé „totální“ války proti Ústředním mocnostem zapojeni pouze Francouzi a Rusové, dal by se její výsledek těžko předvídat.

Ale německé rozhodnutí vést preventivní útok proti Francii přes Belgii uvolnilo ruce britským stoupencům intervence.¹⁹⁷ Ať už Britové vyhlásili Německu válku z důvodů tradičních, které souvisely s „rovnováhou sil“, nebo z důvodu obrany „ubohé malé Belgie“, bylo jejich rozhodnutí klíčové, i když malá britská armáda s dlouhodobou vojenskou službou mohla celkový poměr bojujících sil ovlivnit jenom nepatrně – přinejmenším do té doby, než byla přeměněna v armádu s pravidelnými odvody podle kontinentálního vzoru. Ale protože válka *už přestala* být záležitostí několika měsíců, byly britské posily velice důležité. Královské námořnictvo neutralizovalo německou flotilu a provádělo blokádu Ústředních mocností, což je sice na kolena nesrazilo, ale uzavřelo jim to přístup ke zdrojům, které se nacházely mimo kontinentální Evropu. A naopak zemím Dohody britské loďstvo přístup ke zdrojům otevřelo (s výjimkou pozdějšího přerušení, které způsobila německá ponorková válka). Tuto výhodu ještě posilovala skutečnost, že Británie byla velice bohatá obchodní země s rozsáhlými kontakty po celém světě a disponovala obrovskými zámořskými investicemi, z nichž některé mohly být alespoň použity k úhradě nákupů v dolarech. Z diplomatického hlediska tato zámořská spojení způsobila, že britské rozhodnutí pro intervenci ovlivnilo japonské akce na Dálném východě, italské vyhlášení neutrality (a její pozdější odvolání), jakož i povšechně shovívavý postoj Spojených států. Samosprávná dominia a Indie, jejichž jednotky vtrhly do německé koloniální říše a potom se obrátily proti Turecku, podporovaly Británii v dostatečné míře mnohem bezprostředněji.

Británie mohla také evropským spojencům nabídnout svoje stále

ještě významné průmyslové a finanční zdroje. Poskytovala půjčky a zasílala válečný materiál do Francie, Belgie, Ruska a Itálie a také zásobovala a financovala velkou armádu, která bojovala pod Haigovým velením na západní frontě. Ekonomické údaje v tabulce 22 ukazují význam britské intervence v řechi čísel.

Tabulka 22: Srovnání průmyslové a technické síly obou válčících bloků v roce 1914 (údaje jsou převzaty z tabulek 15 až 18)

	Německo a Rakousko- Uhersko	Francie a Rusko	+	Británie
Podíl (v procentech) na objemu světové průmyslové výroby (1913)	19,2	14,3		13,6 = 27,9
Spotřeba energie (1913), ekvivalent v milionech tun uhlí	263,4	116,8	+	195,0 = 311,8
Výroba oceli (1913) v milionech tun	20,2	9,4	+	7,7 = 7,1
Celkový průmyslový potenciál (SK v roce 1900 = 100)	178,4	133,9	+	127,2 = 261,1

Tyto skutečnosti mají mnohem větší váhu než zjevná materiální převaha Dohody, kterou připojení Itálie v roce 1915 už nijak výrazně neovlivnilo. Pokud se vítězství ve vleklé velmocenské válce zpravidla přiklání na stranu koalice s rozsáhlejší výrobní základnou, vyvstává samozřejmá otázka, proč nedokázaly státy Dohody ani po dvou nebo třech letech bojů zvítězit – v roce 1917 jim dokonce hrozilo nebezpečí porážky – a proč nakonec považovaly za životně důležité, aby do konfliktu vstoupily Spojené státy.

Jednou částí odpovědi je, že samotné silné stránky Dohody nestačily na rychlé nebo rozhodné vítězství nad Ústředními mocnostmi. Německá koloniální říše nebyla v roce 1914 ekonomicky nijak zvláště důležitá (s výjimkou fosfátů z Nauru) a její ztráta mnoho neznamena. Citelnější bezesporu byla likvidace německého zámořského obchodu, ale ani ta nezpůsobila takové škody, jak si britští stoupenci „vlivu námořní moci“ představovali. Německá vývozní odvětví se přeměrovala na válečnou výrobu, blok Ústředních mocností byl díky svému dopravnímu systému prakticky potravinově soběstačný, vojenská kořist (např. lucemburské rudy, rumunská pšenice a ropa) odpomohla nedostatku surovin a další dodávky přicházely prostřednictvím neutrálních sousedů. Námořní

blokáda byla účinná, ale pouze v součinnosti s vojenským tlakem na všech frontách, a dokonce i tehdy se její vliv projevoval značně opožděně. A konečně další tradiční zbraň z britského válečného rejstříku, jakou byly výpady proti nepřátelskému pobřeží používané za poloostrovní války v letech 1808–1814, byla nepoužitelná, protože německé pobřeží bylo příliš silně střeženo jak z moře, tak ze souše. Když byla tato strategie použita proti slabší mocnosti – například u Gallipole nebo Soluně, operační chyby na straně Dohody a modernější zbraně (minová pole, rychlopalné pobřežní baterie) na straně obránců zamýšlený úder zmařily. A každý pokus o „ránu pod pás“ nepřátelské koalici odváděl – podobně jako za druhé světové války – vojska Dohody od bojů ve Francii.¹⁹⁸

Nejinak tomu bylo i s výraznou námořní převahou Dohody. Zeměpisné podmínky Severního a Středozevního moře napomáhaly tomu, že hlavní dohodové komunikační trasy byly bezpečné, *aniž* bylo zapotřebí sledovat nepřátelská plavidla v přístavech nebo se pouštět do riskantní těsné blokády pobřeží. A pokud by naopak chtělo německé a rakousko-uherské loďstvo získat „vládu nad mořem“, muselo by opustit přístavy, ve kterých jenom zahálelo, a utkat se s anglicko-francouzsko-italskou flotilou. Ale námořní velitelé Ústředních mocností nechtěli vysílat bitevní loďstva do vysloveně sebevražedného tažení proti mnohem silnějšímu nepříteli. A tak těch několik náhodných střetů na mořské hladině, ke kterým během války došlo (např. na Dogger Bank nebo v Jutsku), nebylo strategicky důležitých, krom toho že potvrdily, že mořské trasy jsou pod kontrolou Dohody. Příležitostí k dalším střetům bylo pomálu, protože bitevní lodě ohrožovaly miny, ponorky i výzvědné le-lectvo nebo Zeppeliny. A tak velitelé na obou stranách čím dál víc zvažovali, zda mají vysílat svá loďstva, když nehrozilo nebezpečí, že by se nepřátelské lodě blížily k jejich vlastnímu pobřeží (což bylo vysoce nepravděpodobné). Protože byly Ústřední mocnosti na mořské hladině bezmocné, rozhodly se pro stále častější a mnohem nebezpečnější ponorkové útoky proti obchodním lodím Dohody. Ponorková válka však byla ze své podstaty zdlouhavá a vyčerpávající a skutečný úspěch mohl být měřen pouze porovnáváním tonáže potopených obchodních lodí s tonáží nově postavených lodí v loděnicích Dohody – a to ještě v poměru ke zničeným ponorkám. Tento druh války rychlá vítězství rozhodně nesliboval.¹⁹⁹

Druhou příčinou relativní neschopnosti Dohody uplatnit svou početní a průmyslovou převahu lze spatřovat ve způsobu vedení

války. V situaci, kdy měly obě strany na územích o rozloze mnoha set čtverečních kilometrů rozmístěny miliony vojáků, bylo velice obtížné (a v západní Evropě zhola nemožné) dosáhnout jednoznačného a rozhodujícího vítězství na způsob bitvy u Jeny nebo Sadvé. Dokonce i „velký průlom“, který byl po celé měsíce metodicky plánován a připravován, se obvykle rozpadl do dlouhé řady drobných bitevních operací a zpravidla byl také doprovázen téměř naprostým zhroucením komunikačního systému. Fronta se sice mohla v některých úsecích posunout dozadu či dopředu, ale nikdo nevěděl, jak dosáhnout rozhodujícího průlomu. A tak mohly obě válčící strany v době před dalším patovým soubojem mobilizovat své zdroje, dopravit na frontu zálohy, nové zásoby granátů, ostnatého drátu a další dělostřelectvo. Téměř až do samého konce války nebyla žádná z armád schopna objevit, jak převést vlastní jednotky nepřátelskou obranou, často *i více než šest kilometrů hlubokou*, aniž je vystaví zničující palbě nebo přechodu přes území zbrázděné dřívějším bombardováním, a proto obtížně překonatelné. Dokonce i když se přes první linii nepřátelských zákopů přebral občasný překvapivý útok, nebylo možné tuto výhodu nikterak využít. Železniční tratě byly o mnoho kilometrů hlouběji v týlu, kavalerie byla příliš zranitelná (a vázaná na dodávky píce), nákladem obtíženi pěšáci se daleko nedostali a klíčově důležitá artilerie byla v rychlém přesunu omezována dlouhou kolonou muničních vozů tažených koňmi.²⁰⁰

Rychlému bitevnímu vítězství stály navíc v cestě dvě specifické výhody Německa. První výhodou bylo, že se při svém svižném průniku do Francie a Belgie v srpnu a září 1914 zmocnilo kopcovitého terénu, odkud byla linie západní fronty snadno přehlédnutelná. Od té doby jen s řídkými výjimkami, jako byl třeba Verdun, zůstávali Němci na západě v defenzivě a nutili anglo-francouzské armády útočit za nepříznivých podmínek a s vojsky, která sice měla početní převahu, ne však takovou, aby tuto základní nevýhodu vyvážila. Druhou výhodou bylo německé zeměpisné postavení a dobré vnitřní komunikační spojení mezi východem a západem, což do jisté míry nepřátelské „obklíčení“ vyvažovalo a umožňovalo generálům, jako byli Falkenhayn a Ludendorff, rychlé přesuny divizí z jedné fronty na druhou a při jedné příležitosti dokonce přemísťování celé armády přes střední Evropu během týdne.²⁰¹

A tak v roce 1914, právě když Německo zaútočilo veškerou svou silou na západě, přesunul pro jistotu pruský generální štáb dva ar-

mádní sbory na východ, aby posílily odkrytou východní frontu. Tato akce logisticky neohrozila ofenzivu na západní frontě, která byla i tak ne zcela zajištěna,²⁰²) zato však pomohla Němcům, aby operací v oblasti Mazurských jezer čelili unáhlenému ruskému útoku na Východní Prusko. Když krvavé boje u Ypres v listopadu 1914 přesvědčily Falkenhayna o nemožnosti dosáhnout na západě rychlého vítězství, bylo na východní frontu přesunuto dalších osm německých divizí. Protože rakousko-uherské síly utrpěly na svém slezském tažení pokořující porážku a protože nereálný francouzský Plán XVII z roku 1914 ztroskotal v Lotrinsku se ztrátou 600 000 mužů, zdálo se, že průlom je možný pouze na širých pláních Ruska, Polska a Haliče, ačkoli nebylo jasné, zda si Rusové zopakují vítězství nad Rakousko-Uherskem u Lemberka, nebo Němci Tannenberg a Mazurská jezera. Protože anglo-francouzské armády byly během roku 1915 na západní frontě zle poničeny (Francouzi ztratili dalších 1 500 000 mužů a Britové 300 000), připravili Němci na východní frontě celou řadu smělejších útoků, jednak aby zachránili obležená rakousko-uherská vojska v Karpatech, ale hlavně aby v poli zničili ruskou armádu. Ta však byla stále tak obrovská (a ještě se zvětšovala), že její úplná likvidace nebyla možná. Přesto Rusové utrpěli koncem roku 1915 od takticky a logisticky lépe vybavených Němců celou řadu zdrcujících porážek a byli vyhnáni z Litvy, Polska a Haliče. Na jihu se německé posily spolu s rakouskými vojsky a přeběhlými bulharskými jednotkami podílely na konečné porážce Srbů. Nic z toho, o co se v roce 1915 pokusily západní státy Dohody (operativně nezvládnutá gallipoliská výprava, neúspěšné vylodění u Soluně, zapojení Itálie do války), Rusům skutečně nepomohlo a konsolidovaný blok Ústředních mocností zřejmě ani neohrozilo.²⁰³

Rok 1916, kdy Falkenhayn nerozumně otočil německou strategii a vyslal jednotky na západ, aby nechaly Francii vykřváctet při opakovaných bojích o Verdun, pouze správnost dřívější strategie potvrdil. Zatímco bylo značné množství německých divizí likvidováno u Verdunu, mohli Rusové pod vedením generála Brusilova podniknout v červnu 1916 na východě poslední mohutnou ofenzivu, zahnat rozvrácenou habsburskou armádu zpátky do Karpat a smrtelně ji ohrozit. Téměř současně zahájila britská armáda pod Haigovým velením mohutnou ofenzivu na Sommě a celé měsíce útočila na Němci dobře hájené výšiny. Protože obě spojenecké operace vedly k postupnému ukončení bojů o Verdun (a koncem srpna 1916

k výměně Falkenhayna za Hindenburga a Ludendorffa), německé strategické postavení se zlepšilo. Ztráty Němců na Sommě byly těžké, ale méně kruté než Haigovy. Návrat k defenzivnímu způsobu vedení války na západě Němcům opět umožnil, aby přesunuli své jednotky na východ a aby zde podpořili rakousko-uherské síly, posléze zdolali Rumunsko a nakonec vyrazili na jih pomáhat Bulharům.²⁰⁴

Nehledě na uvedené německé výhody spočívající v týlové přepravě, fungujících železnicích a dobrých obranných pozicích zde hrála roli také otázka *správného načasování*, která s nimi souvisela. Větší celkové zdroje, jimiž Dohoda disponovala, se v roce 1914 nepodařilo okamžitě mobilizovat tak, aby napomohly k vítězství. Ruská vojenská mašinerie sice mohla vždycky nahradit bitevní ztráty novou vlnou branců, ale růst armády byl omezen nedostatkem zbraní a důstojnických kádrů. Na západní frontě neměla Haigova armáda až do roku 1916 více než milion mužů a dokonce i tehdy byli Britové v pokušení zapojit své jednotky do mimoevropských operací, a tak možný tlak na Německo snížit. Po první dvě válečná léta to proto byli Rusové a Francouzi, kdo vzdoroval mohutnému náporu německé válečné mašinerie. Oba národy se držely pozoruhodně, ale počátkem roku 1917 už byla únava jasně patrná. Při rychlých Nivellových útocích v roce 1917 vyšlo najevo, že boje u Verdunu přivedly francouzskou armádu na pokraj vyčerpání. Brusilovova ofenziva sice skutečně habsburskou armádu jako bojovou sílu rozložila, ale samotnému Německu neuškodila. Ještě více zatížila ruský železniční systém, odčerpala zásoby potravin i státní finance, stejně jako připravila armádu o značné množství vycvičených vojáků. Haigovy nové posily byly sice pro slábnoucí Francii vzpruhou, ale vítězství na západě nepředznamenaly. A protože část jejich síly byla promrhána ve frontálních útocích, Němci se ve Flandrech nejenom udrželi, ale ještě se pustili do rychlých akcí na východě. A konečně na jih od Alp, kde Italové zoufale žádali o pomoc, neměl kdo přispěchat.

Cím dál větší vojenské ztráty na obou stranách byly nezbytně provázeny obdobným úpadkem ve finanční a průmyslové oblasti, kde (přínejmenším do roku 1917) vládla stejně nerozhodná situace jako na frontách. V nedávných studiích byla věnována spousta pozornosti tomu, jak první světová válka oživila ekonomiky jednotlivých států, přivedla do mnoha oblastí moderní průmyslová odvětví a vedla k obrovskému nárůstu zbrojní výroby.²⁰⁵ Ale to zajis-

té nebylo nic překvapivého, neboť přes veškeré nářky liberálů a mnoha dalších nad penězi, které byly před rokem 1914 vynakládány na závody ve zbrojení, padla na obranu pouze velice malá část (v průměru něco přes čtyři procenta) národního důchodu. S příchodem „totální války“ toto číslo vylétlo na pětadvacet až třiatřicet procent, válečné vlády se pevně chopily řízení průmyslu, pracovního trhu a financí, a tak zcela zákonitě prudce vzrostla i výroba zbraní. A protože generálové *všech* armád koncem roku 1914 a počátkem roku 1915 hořekovali nad chronickým „nedostatkem granátů“, bylo zcela logické, že politikové v obavě, že by mohli být viněni z nečinnosti, vstoupili do spojení s obchodníky a pracovním trhem, aby žádaný artikl zajistili.²⁰⁶ Protože moderní stát vybavený výkonným úřednictvem měl pravomoci vypisovat půjčky a zvyšovat daně, nemařily jeho odhodlání k vleklé válce překážky finančního rázu, které tolik poškozovaly státy osmnáctého století. A tak po počáteční fázi přizpůsobování se novým podmínkám nevyhnutelně prudce vzrostla ve všech zemích zbrojní výroba.

Proto je důležité zjistit, kde měly válečné ekonomiky jednotlivých států své slabiny, neboť bylo vysoce pravděpodobné, že pokud nepřijde pomoc od lépe vybaveného spojence, právě hospodářství přispěje k jejich porážce. V tomto ohledu se budeme věnovat jenom okrajově dvěma nejslabším mocnostem, Rakousko-Uhersku a Itálii. Je totiž zřejmé, že ačkoli si habsburské mocnářství vedlo v některých taženích obdivuhodně dobře (především na italské frontě), bylo by se už dávno zhroutilo, nebyť opakované německé vojenské pomoci, která však jen zvětšovala jeho závislost na Berlínu.²⁰⁷ Itálie se až do katastrofy u Caporetta obešla bez podstatnější přímé vojenské pomoci, ale byla stále více odkázána na bohatší a mocnější spojence, kteří jí poskytovali nesmírně důležité dodávky potravin, uhlí a surovin a zajišťovali lodní přepravu a půjčky v celkové výši 2,96 miliard dolarů, kterými platila za válečný materiál a ostatní zboží.²⁰⁸ Její konečné „vítězství“ v roce 1918, stejně jako konečná porážka a rozpad habsburské říše, v podstatě závisely na akcích a rozhodnutích učiněných jinde.

Říká se,²⁰⁹ že v roce 1917 soutěžila Itálie, Rakousko-Uhersko a Rusko o co nejrychlejší zhroucení. Tento úděl postihl nejdříve Rusko, a to především proto, že se potýkalo se dvěma problémy, jichž byly Řím i Vídeň ušetřeny. Prvním byla otevřená, stovky kilometrů dlouhá hranice, vystavená drtivým útokům mnohem výkonnější německé armády. Druhý souvisel se skutečností, že už

v srpnu 1914 a zcela nepochybně po vstupu Turecka do války bylo Rusko strategicky izolované, a tak nebylo schopno zajistit si náležitou vojenskou a ekonomickou pomoc spojenců, aby udrželo v chodu přehřívající se válečnou mašinerii. Když stejně jako ostatní válčící země zakrátko zjistilo, že spotřebovává zásoby střeliva asi desetkrát rychleji, než se před válkou odhadovalo, mohutně zvýšilo domácí muniční výrobu. Spoléhat na vlastní dodávky bylo mnohem jistější než čekat na značně opožděné objednávky ze zámoří, byť to vedlo i k tomu, že část prostředků mizela v kapsách moskevských průmyslníků, kteří hájili vlastní zájmy. Ale mohutný nárůst ruské zbrojní výroby a zároveň veškeré výroby průmyslové a zemědělské v prvních dvou a půl letech války nesmírně přetížil nevyhovující dopravní systém, který si sotva dokázal poradit s přepravou vojsk, krmiva pro koně a dalšími požadavky. Tak zůstávaly zásoby granátů ve skladech daleko od fronty, potraviny nebylo možné dopravit do velkých měst a dalších oblastí, kde jich byl nedostatek, a spojenecké dodávky trčely celé měsíce v murmanském a archangelském přístavu. Nepočetné a nevykonné ruské úřednictvo nebylo schopno tyto nedostatky v infrastruktuře napravit a od znesvářeného a ochromeného politického vedení se žádná velká pomoc očekávat také nedala. Carský režim si naopak kopal hrob nezodpovědně nevyváženou finanční politikou. Zrušil obchod s lihovinami (který tvořil třetinu jeho příjmů), tratil těžce na železnicích (což byl v dobách míru další vydatný zdroj zisků) a – na rozdíl od Lloyda George – odmítl zdanit příjmy lépe postavených skupin obyvatelstva. Aby mohl válečná vydání zaplatit, uchyloval se ve stále větší míře k půjčkám a tiskl čím dál víc papírových peněz. Ceny spirálovitě rostly, z nominální hodnoty 100 v červnu 1914 na 398 v prosinci 1916 a na 702 v červnu 1917, kdy úděsné spojení nedostatečných dodávek potravin a hrozivé inflace vyvolávaly stávkou za stávkou.²¹⁰

Stejně úctyhodné jako výkony průmyslové výroby byly v prvních dvou nebo třech letech války i ruské vojenské úspěchy, i když už zdaleka neodpovídaly pošetilým předválečným představám o „ruském parním válci“, který si bude razit cestu Evropou. Carské jednotky bojovaly svým obvyklým tvrdošijným a houževnatým způsobem za neuvěřitelných strastí a v kázni na západě nevídané. Ruské výkony proti rakousko-uherské armádě, počínaje vítězstvím u Lemberka v září 1914 až po brilantně provedenou Brusilovovu ofenzivu, byly jedním velkým úspěchem, který se podobal kavkaz-

skému tažení proti Turkům. Avšak proti lépe vyzbrojeným a rychleji se pohybujícím Němcům byl výsledek zcela jiný. Ale i zde je třeba vše vidět v náležitých souvislostech. Ztráty z bojů (např. u Tannenbergu a Mazurských jezer v roce 1914 nebo v karpatské operaci v roce 1915) byly nahrazeny odvodem nových branců, kteří byli připravováni pro nastávající válečná tažení. Kvalita a morálka armády byla samozřejmě časem těmito těžkými ztrátami poznamenána. U Tannenbergu a Mazurských jezer ztratili Rusové 250 000 vojáků, 1 000 000 na počátku roku 1915 v bojích v Karpatech, dalších 400 000 za Mackensenova útoku na hlavní polský výběžek, kolem 1 000 000 v bojích roku 1916, které zahájila ofenziva generála Brusilova a ukončila porážka v Rumunsku. Koncem roku 1916 činily ruské ztráty asi 3 600 000 mrtvých, těžce nemocných a zraněných a dalších 2 100 000 mužů zajaly Ústřední mocnosti. Tehdy bylo rozhodnuto povolát druhou kategorii branců (muže, kteří byli jedinými živiteli rodin), což nejenom vyvolalo obrovské pobouření rolníků na vsích, ale přivedlo také do armády tisíce silně nespokojených branců. Téměř stejně vážný byl úbytek vycvičených poddůstojníků, nedostatečné dodávky zbraní, munice a potravin na frontu a rostoucí pocit méněcennosti vůči německé válečné mašinerii, která jako by dopředu věděla o všech ruských záměrech,* měla převahu v dělostřelectvu a pohybovala se nejrychleji ze všech. Počátkem roku 1917 vyvolaly opakované porážky v poli spolu s bouřemi ve městech a pověstmi o rozdělování půdy dalekosáhlý rozpad armády. Její labutí písní byla Kerenského ofenziva v červenci 1917, která byla již tradičně v počáteční fázi proti Rakušanům úspěšná, a posléze byla rozdrčena Mackensenovým protiútokem. Armáda, jak dovozovala *Stavka*, „je prostě obrovský, vyčerpaný, otrhaný a podvyživený dav rozzlobených mužů, které drží pohromadě všemi sdílená touha po míru a společné zklamání“.²¹¹ Jediné, co teď mohlo Rusko ještě očekávat, byla porážka a mnohem nebezpečnější domácí revoluce než v roce 1905.

Je zbytečné uvažovat, jak blízko k obdobnému osudu měla Francie v polovině roku 1917, kdy se po nesmyslné Nivellově ofenzivě vzbouřily statisíce vojáků,²¹² neboť navzdory povrchním podobnostem s ruskými poměry měli Francouzi několik zásadních výhod, které je v boji udržely. První výhodou byla mnohem větší jed-

* To vůbec neudivuje, neboť Rusové byli ve svých bezdrátových depeších trestuhodně neopatrní.

nota národa a jeho odhodlání zahnat německé útočníky zpátky za Rýn, ačkoli i tyto vlastnosti by ztratily na síle, kdyby Francie musela bojovat sama. Druhým a pravděpodobně nejpodstatnějším rozdílem bylo, že mohla těžit z výhod koaliční války v takové míře, jaká se Rusku nedostávala. Od roku 1871 bylo Francouzům jasné, že nemohou čelit Německu bez spojenců, a konflikt v období 1914–1918 tento poznatek jenom potvrdil. Tím nechceme nikterak snižovat francouzský vklad do války ani ve vojenském, ani v ekonomickém ohledu, ale pouze ho uvést do patřičných souvislostí. Pomyslíme-li na to, že čtyřiašedesát procent výroby surového železa, čtyřiadvacet procent výroby oceli a čtyřicet procent francouzských uhelných dolů rychle padlo do německých rukou, byla obnova francouzského průmyslu po roce 1914 opravdu pozoruhodná (a také naznačuje, co *mohlo* být v devatenáctém století vykonáno, kdyby existovala obdobná politická vůle). Po celé Francii vyrostly velké i malé továrny a v nich pracovali vysloužilci, ženy a děti, ale i kvalifikovaní dělníci, kteří sem byli převedeni ze zákopů. Techničtí projektanti, obchodníci i odbory spojili své síly, aby vyrobili pokud možno co nejvíce granátů, těžkých děl, letadel, nákladních automobilů a tanků. Výsledný prudký vzestup výroby přivedl jistého odborníka k názoru, že „Francie se za první světové války více než Británie a daleko více než Amerika stala zbrojnicí demokracie“.²¹³ Přesto by toto nadměrné soustředění na zbrojní výrobu (výroba kulometů se zvýšila stošedesátkrát a pušek dvěstědevadesátkrát) nebylo možné, kdyby se Francie nemohla opírat o britskou a americkou pomoc, která přicházela ve formě trvalého přísunu životně důležitých dodávek pro nový zbrojní průmysl, jako bylo uhlí, koks, surové železo, ocel a obráběcí stroje. Dále zde byly anglo-americké půjčky, které přesáhly částku 3,6 miliard dolarů, takže Francie mohla zaplatit suroviny ze zámoří, mohla také v rostoucí míře využívat britskou lodní dopravu, bez níž by většina zboží nemohla být přepravena, a rovněž se mohla spoléhat na zásobování potravinami. Zdá se být neuvěřitelné, že Francie, která v dobách míru pravidelně vykazovala zemědělské přebytky, teď nebyla potravinově soběstačná. Avšak stejně jako ostatní válčící evropské státy (s výjimkou Británie) poškodila své zemědělství odvodem příliš velkého množství venkovanů do armády, odejmutím koní pro potřeby kavalerie nebo vojenské přepravy a přesměrováním investic z výroby hnojiv a zemědělských strojů do výroby výbušnin a děl. V roce 1917 byla velice špatná úroda, jídla bylo pomálu, ceny zlověstně

vylétly a zásoby obilí pro armádu se smrskly na dvoudenní rezervu, což byla potenciálně výbušná situace (zvláště pak po předchozích vzpourách), která byla odvrácena jedině rychlým přidělením britských lodí, které měly dovézt obilí z Ameriky.²¹⁴

Obdobně musela Francie na západní frontě ve stále větší míře spoléhat na britskou a později i americkou *vojenskou* pomoc. Po první dva nebo tři válečné roky nesla na svých bedrech plnou tíhu bojů a utrpěla těžké ztráty. Ještě před Nivellovou ofenzivou v roce 1917 přišla o více než 3 000 000 vojáků, a protože neměla rozsáhlé zdroje nevyčvičených mužů jako Německo, Rusko nebo Britské impérium, mohla takové ztráty nahradit jen s velkými obtížemi. Avšak v období 1916–1917 se Haigova armáda operující na západní frontě zvětšila na dvě třetiny francouzské armády a držela téměř stopadesátikilometrový úsek fronty. Ačkoli britské vrchní velení prahlo po ofenzivě za každou cenu, nebylo pochyb, že boje na Sommě odlehčily tlaku na Verdun, stejně jako operace v Passchendaele v roce 1917 odpoutala německé síly od francouzské části fronty, kde Pétain zoufale potřeboval obnovit bojovou morálku vojáků po minulých vzpourách a čekal na nová nákladní auta, letadla a těžkou artilerii, aby se mohl pustit do práce, na kterou samotná infanterie nestačila. A nakonec v obřích bitvách, kdy se armády na západní frontě od března do srpna 1918 přetlačovaly od zákopu k zákopu, mohla Francie spoléhat nejenom na divize ze Spojeného království a kolonií, ale také na rostoucí počet z Ameriky. Když v září 1918 podnikl Foch závěrečnou protiofenzivu, mohl proti sto sedmadevadesáti oslabeným německým divizím nasadit sto dvě francouzské divize, šedesát divizí Britského impéria, dvaadvacet amerických (dvakrát tak velkých) a dvanáct belgických divizí.²¹⁵ Jenom *spojené* armády dokázaly nakonec obávané Němce z francouzského území vyhnat a zemi osvobodit.

Když Britové v srpnu 1914 vstupovali do války, rozhodně si nepředstavovali, že se také oni kvůli konečnému vítězství stanou závislími na další velmoci. Z britských předválečných plánů a příprav lze usuzovat na jejich strategický postup: zatímco královské loďstvo mělo smést německou obchodní (a snad i zámořskou) flotilu z oceánů a jednotky z dominií a Indie měly obsadit německou koloniální říši, měla být přes Lamanšský průliv vyslána malá, avšak důležitá expediční armáda, aby „ucpala“ mezeru mezi francouzskými a belgickými armádami a zadržovala německou ofenzivu do doby, než ruský parní válec a Francouzi v souladu s Plá-

nem XVII proniknou hluboko do německého vnitrozemí. Podobně jako ostatní mocnosti ani Britové nebyli na dlouhou válku připraveni, i když podnikli určitá opatření, aby se vyhnuli náhlé krizi svého křehkého mezinárodního úvěru a obchodních sítí. Ale na rozdíl od ostatních nebyli připraveni ani na rozsáhlé operace na evropském kontinentě.²¹⁶ Proto se nelze divit, že potřebovali rok nebo dva intenzivních příprav, než mohli do Francie vypravit milion vlastních vojáků. Rovněž nepřekvapilo, že nárůst vládních výdajů na pušky a dělostřelectvo, kulometry a letadla, nákladní automobily a střelivo odhalil nesčetné výrobní nedostatky, které byly ministerstvem pro zbrojní výrobu, jež řídil Lloyd George, jenom pomalu napravovány.²¹⁷ I v Británii došlo k neuvěřitelnému rozmachu výroby, jak ukazuje tabulka 23. Ani na tom není nic překvapivého, když si uvědomíme, že britské výdaje na obranu vzrostly z 91 000 000 liber v roce 1913 na 1,956 miliard liber v roce 1918, což tehdy představovalo osmdesát procent celkových vládních výdajů a dvaapadesát procent hrubého národního produktu.²¹⁸

Tabulka 23: Zbrojní výroba Spojeného království v letech 1914–1918²¹⁹

	1914	1915	1916	1917	1918
Děla					
Tanky					
Letadla					
Kulometry					

Avšak důležitější než uvádět přesné počty divizí Spojeného království a Britského impéria, jejich leteckých perutí a baterií těžkého dělostřelectva je poukázat na slabiny, které první světová válka v celkovém britském strategickém postavení odhalila. Jako první uvedme skutečnost, že zeměpisné podmínky a větší síla loďstva Dohody sice naznačovaly, že si královské loďstvo udrží převahu na *hladině* moří, ale nebylo vůbec připraveno čelit neomezené ponorkové válce, kterou Němci rozpoutali počátkem roku 1917. Druhou slabinou bylo, že zatímco se zdálo, že celý soubor relativně levných strategických zbraní (blokáda, koloniální tažení, obojživelné operace) se zřejmě míjí účinkem, je-li použit proti nepříteli, který vlastní rozsáhlé zdroje, ani alternativní strategie pří-

mých vojenských střetů s německou armádou nepřinášela kýžené výsledky a co do lidských sil byla navíc nesmírně nákladná. Když v listopadu 1916 skomíralo tažení na Sommě, činily britské ztráty více než 400 000 mužů. Ačkoli padl výkvět britských dobrovolníků a politikové byli šokováni, Haigova důvěra v konečné vítězství podlomena nebyla. V polovině roku 1917 přichystal další ofenzivu ve směru od Ypres severovýchodně k Passchendaele, která se změnila v bahenní hrůzu, zapříčinila ztrátu dalších 300 000 mužů a silně podlomila morálku většiny armády bojující ve Francii. Dalo se proto čekat, že navzdory protestům generálů Haiga a Robertsona budou Lloyd George a imperialisticky smýšlející válečný kabinet v pokušení nasměrovat ještě více britských divizí na Střední východ, kde kynuly značné územní zisky a daly se očekávat daleko menší ztráty než při útocích na dobře hájené německé zákopy.²²⁰

Avšak ještě před Passchendaele převzali Britové (navzdory tomuto imperiálnímu tažení) vedoucí postavení v boji proti Německu. Francie s Ruskem sice ještě stále mohly do boje nasadit poměrně početné armády, ale vyčerpání po Nivellových draze zaplacených útocích a po německém úderu proti Brusilovově ofenzivě bylo patrné. Vedoucí role Britů byla ještě zřetelnější v ekonomické rovině, kde fungovali jako bankéři, zajišťovali půjčky na světových úvěrových trzích, ale ručili také za peníze půjčované Rusku, Itálii a dokonce i Francii, neboť žádný ze spojenců si nebyl schopen za vlastní zlaté rezervy nebo zahraniční investice opatřit částky potřebné k zaplacení ohromného množství válečného materiálu a surovin ze zámoří. A tak k 1. dubnu 1917 vzrostly společné válečné úvěry Dohody na 4,3 miliardy dolarů a za osmaosmdesát procent této sumy ručila britská vláda. Třebaže nám tato situace připomíná britskou roli „bankéře koalice“ v osmnáctém století, existoval zde jeden podstatný rozdíl: ohromný obchodní schodek se Spojenými státy, které dodávaly zemím Dohody zbraně a potraviny řádově v miliardách dolarů (ale nedodávaly je v důsledku námořní blokády Ústředním mocnostem) a samy naopak odebíraly jen pranepatrné zboží. Ani převedením zlata nebo prodejem značných britských dolarových rezerv se nepodařilo tuto propast překlenout, a tak bylo možno americké zbrojní dodávky splatit v dolarech pouze prostřednictvím půjček, získaných na peněžních trzích v New Yorku a v Chicagu. Tak se Dohoda, aby udržela v chodu svoji válečnou mašinerii, stávala na americké finanční pomoci čím dál závislejší. V říjnu 1916 varoval britský ministr financí, že „příští rok v červnu nebo možná

ještě dříve bude prezident Spojených států v takovém postavení, že nám bude moci diktovat podmínky, kdykoli se mu zamane“.²²¹ A to byla pro „nezávislou“ velmoc situace skutečně znepokojivá.

A jak tomu bylo s Německem? Jeho válečné výkony byly obdivuhodné. Jak dokládá profesor Northedge, „drželo v šachu zbytek světa bez výraznějšího přispění svých spojenců, drtilo Rusko, zatláčilo Francii, která byla po více než dvě století evropskou vojenskou velmocí, na samý okraj propasti a v roce 1917 vyneslo trumf a pokusilo se Británii vyhladovět, a tak ji přinutit ke kapitulaci“.²²² Částečně to bylo způsobeno výhodami výše uvedenými: dobrými vnitřními komunikačními spoji, výborným obranným postavením na západě a volným prostorem pro ofenzivní válku proti méně výkonnému nepříteli na východě. Na německých úspěších se rovněž podílela výtečně bojující německá vojska se spoustou inteligentních a zkušených štábních důstojníků, kteří se dokázali přizpůsobovat novým bitevním podmínkám rychleji než kterákoli jiná armáda a kteří v roce 1916 zrevidovali jak defenzivní, tak ofenzivní válečnou taktiku a strategii.²²³

Navíc se mohl německý stát při vedení „totální války“ opírat o početnou populaci a mohutnou průmyslovou základnu. Dokázal mobilizovat více vojáků než Rusko – 13 250 000 mužů ku 13 000 000 – což vzhledem k nepoměru velikosti jejich populace byl výkon zajisté pozoruhodný. A divizí měl v poli vždycky víc než Rusové. Německá zbrojní výroba vzrůstala. Byla kontrolována nejenom bdělým nejvyšším velením, ale také inteligentními úředníky a obchodníky v jedné osobě, jako byl třeba Walther Rathenau, který zakládá kartely, aby mohl shromažďovat důležité zásoby a vyhnout se překážkám ve výrobě. Chemici vyráběli náhražky za zboží (např. čilský ledek), které bylo v důsledku britské námořní blokády nedostupné. Na obsazených územích Lucemburska a severní Francie těžilo Německo rudy a uhlí, belgičtí dělníci byli nasazeni v německých továrnách a po invazi do Rumunska v roce 1916 byla tato země soustavně olupována o pšenici a ropu. Stejně jako Napoleon nebo Hitler se i německé vojenské vedení snažilo hradit válečná vydání výboji.²²⁴ V první polovině roku 1917 se hroutilo Rusko, umdlévala Francie a Británie zápasila s ponorkovou „protiblokádou“, a tak se zdálo, že Německo stojí na pokraji vítězství. Navzdory všem tirádám o „boji až k hořkému konci“ začali státníci v Londýně a Paříži opatrně zvažovat možnosti kompromisního míru, pokud by se po uplynutí dvanácti měsíců karta neobrátila.²²⁵

Avšak i za těmito projevy teutonské vojensko-průmyslové moci probleskovaly velice závažné problémy. Až do léta roku 1916, kdy německá armáda zaujímal defenzivní postavení na západě a podnikala ničivé útoky na východě, však nebyly příliš zjevné. Ale boje u Verdunu a na Sommě byly nové ve svém olbřímím rozsahu, a to jak v nasazené palebné síle, tak v celkových ztrátách. Na západní frontě ztratili Němci v roce 1915 kolem 850 000 mužů, ale za rok 1916 to již bylo téměř 1 200 000 padlých a raněných. Ofenziva na Sommě na ně nesmírně zapůsobila, neboť především ukázala, že se Britové konečně rozhodli obětovat vítězství veškeré národní zdroje. Proto došlo na německé straně v srpnu 1916 k vyhlášení takzvaného Hindenburgova programu, který si předsevzal nesmírné rozšíření zbrojní výroby a mnohem bdělejší kontrolu německé ekonomiky a společnosti, aby bylo možné vyhovět požadavkům totální války. Toto spojení autoritativního režimu, který měl neomezenou moc nad obyvatelstvem, s obrovským nárůstem vládních půjček a tiskem bankovek místo zvyšování daní z příjmu a z dividend vyvolalo vysokou inflaci. Tak byla těžce poškozena morálka národa, což bylo ono koření velmocenské strategie, kterému nebyl Ludendorff schopen porozumět ani zdaleka tak jako např. Lloyd George nebo Clemenceau.

Hindenburgův program byl problematický i dokonce jako opatření ekonomické. Vyhlášení zcela fantastických výrobních cílů – např. zdvojnásobení výroby třaskavin, ztrojnásobení výroby kulometů – hnalo německý průmysl, který se těmto požadavkům pokoušel dostát, do nejrůznějších krkolomných problémů. Vyžadoval nejenom spousty dalších dělníků, ale také masivní investice do infrastruktury novými vysokými pecemi počínaje a mosty přes Rýn konče, a ty zase vyžadovaly další pracovní síly a zdroje. Zakrátko se ukázalo, že program lze splnit pouze tehdy, navrátí-li se z fronty kvalifikovaní dělníci. Proto bylo v září 1916 z fronty uvolněno 1 200 000 mužů a dalších 1 900 000 následovalo v červenci 1917. Vzhledem ke krutým ztrátám na západní frontě a nezanedbatelným ztrátám na frontě východní mělo takové stažení vojáků za následek, že kdysi početné německé bojové rezervy byly vypjaty do krajnosti. Passchendaele znamenalo sice pro britskou armádu katastrofu, ale bylo pohromou i pro Ludendorffa, neboť zde přišel o dalších 400 000 vojáků. V prosinci 1917 se celkový počet německých vojsk držel pod hranicí 5 380 000 mužů, stejně jako tomu bylo o šest měsíců dříve.²²⁶

Poslední překážku, která stála v cestě plnění Hindenburgova programu, představovalo trvale zanedbávané zemědělství. Z německého venkova byli pro potřeby armády nebo zbrojního průmyslu odváděni muži a koně a odebíráno krmivo dokonce ještě ve větší míře, než tomu bylo ve Francii a Rusku. Tak vznikla velice nebezpečná situace, neboť Německo nemohlo (jako Francie) tyto omyly v plánování kompenzovat potravinami ze zámoří, a tak schodek vyrovnat. Zemědělská produkce klesala, ceny potravin prudce rostly a všude bylo slyšet nářky nad nedostatečným zásobováním potravinami. Podle přísného soudu jistého odborníka „přivedli vojenští manažeři německé ekonomiky zemi koncem roku 1918 na pokraj hladomoru nadměrnou koncentrací na zbrojní výrobu“.²²⁷ Ale počátkem roku 1917 byla tato doba ještě v nedohlednu, a byly to právě země Dohody, kdo snášel válečné břemeno daleko hůře. Rusko se propadalo do chaosu a zdálo se, že tomuto osudu zřejmě neujde ani Francie, ani Itálie. Z pohledu velmocenské strategie byly oba bloky válkou vyčerpány, ale Ústřední mocnosti měly stále ještě celkovou vojenskou převahu, takže se nesmyslné politice jeho nejvyššího velení vůči Spojeným státům v prvních měsících roku 1917 nelze příliš divit. Bylo veřejným tajemstvím, že se ještě před tímto obdobím začala americká politika přiklánět na stranu Dohody. Navzdory příležitostným rozporům kvůli námořní blokádě chovali Američané všeobecné ideologické sympatie k demokratickým systémům Dohodových států a rovněž američtí vývozci byli čím dál závislejší na západoevropských trzích. Tak začínalo být zřejmé, že Washington není vůči Německu úplně neutrální. Ale až vyhlášení neomezené ponorkové války všem obchodním lodím a vyzrazení tajné nabídky spojení, kterou učinilo Německo Mexiku (v takzvaném Zimmermannově telegramu), přiměly konečně Wilsona a Kongres ke vstupu do války.²²⁸

Vstup Spojených států do války se přinejmenším v prvních dvanácti až patnácti měsících po dubnu 1917 ve vojenské rovině neprojevil, neboť armáda byla na moderní válku ještě méně připravena než armády evropské v roce 1914. Ale jejich průmyslová síla, živěná válečnými zakázkami států Dohody, které dosahovaly miliard dolarů, byla naprosto mimořádná. Celkový americký průmyslový potenciál a podíl na objemu světové výroby byly dvaapůlkrát větší než hodnoty, které vykazovala přetížená německá ekonomika. Spojené státy dokázaly spouštět na moře obchodní lodě po stovkách, což bylo v roce, kdy německé ponorky potápěly měsíčně přes

500 000 tun britských a spojeneckých plavidel, nesmírně důležité. Stavěly torpédoborce v překvapivě krátké době tří měsíců. Na světovém vývozu potravin se podílely celou jednou polovinou a potraviny mohly teď dovážet nejenom na tradiční britský trh, ale i do Francie a Itálie.

Z ekonomického hlediska vstup Spojených států do války zvrátil rovnováhu sil a více než kompenzoval současné zhroucení Ruska. Z tabulky 24 (kterou je třeba porovnat s tabulkou 22) vyplývá, že výrobní zdroje zapřažené do boje proti Ústředním mocnostem byly zcela mimořádné.

Tabulka 24: Průmyslové a technické srovnání se Spojenými státy (ale bez Ruska)

	SK/USA/Francie	Německo/Rakousko-Uhersko
Podíl v procentech na objemu světové průmyslové výroby (v roce 1913)	51,7	19,2
Spotřeba energie (v roce 1913) v milionech tun uhelného ekvivalentu	798,8	236,4
Výroba oceli (v roce 1913) v milionech tun	44,1	20,2
Celkový průmyslový potenciál (SK v roce 1900 = 100)	472,6	178,4

Protože to Spojeným státům nějaký čas trvalo, než se jejich ekonomický potenciál promítl do vojenské výkonnosti, nebyly důsledky jejich vstupu do války zpočátku nikterak výrazné. Nemohly během krátké doby v potřebném množství vyrobit vlastní tanky, polní dělostřelectvo a letectvo (a ve skutečnosti si musely tyto těžší zbraně od Francie a Británie vypůjčit), ale mohly dál chrlit lehčí střelné zbraně a další dodávky, na kterých byly Londýn, Paříž i Řím silně závislé. Rovněž převzaly od bankéřů soukromé úvěrové smlouvy na zaplacení veškerého tohoto zboží a proměnily je v mezivládní dluhy. Navíc po jisté době se americká armáda změnila v ohromnou několikamilionovou záplavu čerstvých, spolehlivých a dobře

živených vojáků a vtrhla do evropského zápasu.²²⁹ Zatímco Britové uvázli v passchendaelském bahně a ruská armáda se rozpadala, umožnily německé posily, aby Ústřední mocnosti zasadily Itálii zničující ránu u Caporetta. Ludendorff také přetáhl část svých sil z východní na západní frontu, aby podnikl závěrečný útok na slábnoucí anglo-francouzské pozice. Mimo Evropu, pravda, dosáhli Britové důležitých vítězství v bojích s Tureckem. Ale pokud by se nakonec Německu přeje jen podařilo na západní frontě provést to, co se jim dařilo všude jinde v Evropě, bylo by dobytí Jeruzaléma nebo Damasku jen chabou útěchou za ztrátu Francie.

A tak vedení všech hlavních válčících států vědělo, že nadcházející operace v roce 1918 přinesou rozhodnutí o celé válce. Ačkoli muselo Německo uvolnit přes milion vojáků na obsazení své nově dobyté velké říše na východě, kterou bolševici konečně brest-litevským mírem (z března 1918) uznali, vysílal Ludendorff na západ každý měsíc až do počátku listopadu 1917 po deseti divizích. Tak byla německá válečná mašinerie koncem března 1918 připravena k úderu, nad anglo-francouzskými silami měla převahu téměř třiceti divizí a mnoho jejích jednotek bylo Bruchmüllerem a dalšími štábními důstojníky vycvičeno v nové a překvapivé taktice, spočívající v bleskovém tankovém útoku. Pokud by se jim podařilo prolomit nepřátelské linie a zamířit na Paříž nebo k Lamanšskému průlivu, zrodila by se největší vojenská událost této války. Ale rovněž rizika byla značná, neboť Ludendorff mobilizoval pro tuto jedinou ofenzivu veškeré zbývající německé zdroje. Sáhl k taktice „všechno, nebo nic“, což byl hazard nebývalých rozměrů. V pozadí scény zlověstně upadala německá ekonomika. Objem průmyslové výroby dosahoval pouhých sedmapadesáti procent úrovně z roku 1913. Zemědělství bylo ještě větší popelkou než dosud a nepříznivé počasí jeho výkonnost ještě snížilo. Další růst cen potravin vyvolal domácí nepokoje. Přetížený vozový park už nebyl schopen přepravit z východních teritorií obrovská množství surovin, jak bylo plánováno. Ze sto devadesáti dvou divizí, které Ludendorff rozmístil na západě, jich šestapadesát neslo označení „útočné“, což znamenalo nic jiného, než že obdrží lví podíl z mizejících zásob výstroje a střeliva.²³⁰ Byla to sázka do loterie a vrchní velení věřilo, že vyjde. Ale německý nápor nakonec selhal a jejich zdroje se vyčerpaly, a to právě v době, kdy byli Američané konečně schopni vysílat do Francie každý měsíc téměř 300 000 vojáků a kdy konvojový systém Dohody úplně znemožnil bezuzdnou ponorkovou válku.

Na počátku však slavil Ludendorff úspěchy, neboť porazil početně silnější britskou pátou armádu, vrazil klín mezi francouzské a britské síly a počátkem června 1918 se dalším výpadem přiblížil k Paříži asi na šedesát kilometrů. Tehdy svěřila vyděšená Dohoda Fochovi vrchní velení na západní frontě, nabírala posily z Anglie, Itálie a Středního východu – a opět (v soukromí) uvažovala o kompromisním míru. Ve skutečnosti však Němci přepjali své síly a v důsledku toho zažívali časté střídání defenzivy s ofenzivou. Například při prvních dvou těžkých útocích na britský úsek fronty vyřadili z boje 240 000 Britů a 92 000 Francouzů, ale jejich vlastní ztráty se vyšplhaly na 348 000. V červenci „Němci ztratili asi 973 000 mužů a více než 1 000 000 byl veden ve stavu nemocných. V říjnu měli na západě pouze 2 500 000 mužů a nových branců bylo zoufale málo“.²³¹ Od poloviny července 1918 získávala Dohoda převahu nejenom v počtu čerstvých posil, ale především v dělostřelectvu, tancích a letectvu, a ta Fochovi umožnila, aby s armádami Britského impéria, Spojených států a Francie provedl celou řadu ofenzivních operací, takže umdlévající německé síly neměly čas vydechnout. Tehdy se také začala projevovat vojenská převaha Dohody a její větší výdrž v impozantních vítězstvích v Sýrii, Bulharsku a Itálii. Na přelomu září a října 1918 byl vyděšený Ludendorff svědkem toho, jak se celý Němci vedený blok najednou hroutí a jak vnitřní nespokojenost a revoluce ve spojení s porážkami na frontě směřují ke kapitulaci, chaosu a politickému převratu.²³² Nezhroutily se jen německé vojenské plány, ale rozpadl se celý starý evropský řád.

Ve světle strašlivých osobních obětí, utrpení a zkázy, ke kterým došlo jak v „bitevní vřavě“, tak v zázemí,²³³ a to v takovém rozsahu, že se na první světovou válku pohlíželo jako na sebevražedný úder evropské civilizaci a jejímu vlivu ve světě,²³⁴ se zdá být další statistika (tabulka 25) na toto téma projevem hrubého materialismu. Tyto údaje však dokládají předešlá tvrzení: že výhody, kterým se Ústřední mocnosti těšily, jako byly dobré vnitřní komunikační trasy, kvalitní německá armáda, obsazení a vykořisťování mnoha zemí, izolace a porážka Ruska, nemohly dlouhodobě vyvážit nevýhodu menší ekonomické síly a ještě výraznější nevýhodu danou celkově menším počtem mobilizovaných vojáků. Odrazem této nerovnováhy v živé síle bylo Ludendorffovo zoufalství z července 1918 nad úbytkem kvalitních vojenských jednotek a údiv průměrného *frontsoldata* nad skvělým vybavením jednotek Dohody byl zase důkazem nerovnováhy ve výrobě.²³⁵

Bylo by samozřejmě nesprávné tvrdit, že výsledek první světové války byl dán předem, ale důkazy zde uváděné naznačují, že celkový průběh tohoto konfliktu, tj. počáteční oboustranná patová situace, pochybný přínos italské účasti, pomalé vyčerpávání Ruska, klíčové rozhodnutí Spojených států intervenovat, a tak podpořit tlak Dohody, a konečné zhroucení Ústředních mocností souvisí těsně s ekonomickými poměry, průmyslovou výrobou a účinně mobilizovanými zdroji, dostupnými pro každou alianci v různých fázích bojů. Je jasné, že generálové museli řídit (ať už dobře nebo špatně) válečné operace, že vojáci museli sbírat osobní odvahu k útokům na nepřátelské pozice a námořníci museli vzdorovat krutostem námořní války. Svědectví však dokládají, že těmito kvalitami a vlohami byly obdařeny obě strany a žádná z nich jich neměla více. Čím se jedna strana lišila, a to především po roce 1917, byla výrazná převaha výrobních sil. A stejně jako v dřívějších vleklých koaličních válkách i v této se ukázal tento faktor jako rozhodující.

Tabulka 25: Válečné výdaje a celkové mobilizované síly v období 1914–1918²³⁶

	Válečné výdaje v cenách z roku 1913 (v miliardách dolarů)	Celkový počet mobilizo- vaných vojáků (v milíonech)
Britské impérium	23,0	9,5
Francie	9,3	8,2
Rusko	5,4	13,0
Itálie	3,2	5,6
Spojené státy	17,1	3,8
Ostatní spojenci:		
Dohody*	0,3	2,6
Dohoda celkem	57,7	40,7
Německo		
Rakousko-Uhersko		
Bulharsko, Turecko		
Ústřední mocnosti celkem	24,7	25,10

* Belgie, Rumunsko, Portugalsko, Řecko, Srbsko.